

EDITORIAL | EN PRIMER PLA (P. 3 i 8-13)

Màrtirs que continuen inspirant

30 anys després de l'assassinat d'Ellacuría i els altres jesuïtes,
de l'Elba i la Celina, el cas segueix obert

P. 25-27

Una matança que esdevingué clam

El 16 de novembre del 1989, ara ha fet trenta anys, a la residència de l'UCA (Universitat Centreamericana) del Salvador, en un context polític convuls de confrontació, hi hagué una massacre: els jesuïtes Ignacio Ellacuría, Ignacio Martín-Baró, Segundo Montes, Amando López, Juan Ramón Moreno i Joaquín López, i les serventes de la residència Elba Julia Ramos i la seva filla Celina, de quinze anys (calia que no hi hagués testimonis) foren assassinats per un escamot d'afusellament de l'exèrcit salvadorenc obeïnt les ordres d'una procedència encara no del tot aclarida. A l'editorial de *Catalunya Cristiana* d'aquell moment (n. 531, 2 de desembre del 1989) ens preguntàvem: «Els màrtirs, avui i sempre presents en la història de l'Església, ens obliguen a revisar si vivim prou radicalment la contradicció inevitable entre fe en el Crist vivent i els poders d'aquest món. Els nostres germans jesuïtes del Salvador van arribar al fons. I nosaltres...?» Segons explicava el jesuïta P. Pedro Miguel Lamed, la germana del P. Segundo Montes, Catalina, li digué: «Aquesta matança és un crit.»

El P. Xavier Alegre, que va plorar arran de la mort d'aquests germans seus

de congregació, ha declarat al nostre setmanari amb motiu d'aquest trentè aniversari: «Els màrtirs ens recorden el nucli, l'essencial en Jesús, que és la creu. Precisament perquè estimava denunciava la injustícia que provocava un mal innecessari i, això, l'Església ho fa poc. Jesús és el primer màrtir cristià, el protomàrtir. Recordem que el van matar les autoritats religioses perquè la manera com encarnava la fe jueva no era l'adequada. Ell va posar l'home per davant de la Llei del dissabte i no a la inversa. Per això, els cristians hauríem de ser molt més crítics amb la Llei que no fa bé a l'home.»

El P. Ellacuría era un jesuïta de prestigi intel·lectual i un professor universitari, defensor de la Teologia de l'Alliberament. El seu missatge valent de denúncia li havia valgut l'enemistat d'alguns sectors financers i militars que ja l'havien amenaçat. A principis de novembre d'aquell any havia recollit a Barcelona el premi Comín atorgat a la Universitat que regia i va avançar el seu viatge a San Salvador per tal d'intentar fer de mitjancer a favor de la pau i la convivència. Ja no fou possible, però la sang d'ell i dels seus germans, continua clamant a Déu.

Teologies encarnades en un poble crucificat

**El 16 de novembre es compleixen trenta anys
del martiri dels jesuïtes de la Universitat
Centreamericana (UCA) del Salvador**

Un jove Ellacuría, a l'esquerra de la imatge. Des del principi, es va dedicar a mediar entre les parts confrontades a la guerra civil per assolir el diàleg i l'acord de pau.

JORGE GALÁN

«En la història del Salvador hi ha fets criminals en què mai no hi ha condemnats: el meu país està construït sobre la impunitat»

«Ellacuría i Monsenyor Romero són un gran exemple de vida; van lluitar per mirar de construir un país diferent»

«Us recordarem a vosaltres, un a un, una a una, / i si ara no diem cap dels vostres clars noms, / és per dir-vos a vosaltres, tots i totes, / amb un sol cop de veu, d'amor i de compromís: / Els Nostres Màrtirs!» El bisbe Pere Casaldàliga adreçava aquesta carta oberta en ocasió de la gran Romeria dels Màrtirs del Camí d'Amèrica Llatina l'any 1996.

D'un en un, d'una en una: Ignacio Ellacuría (Biscaia, 59 anys), Ignacio Martín-Baró (Valladolid, 47 anys), Segundo Montes (Valladolid, 56 anys), Juan Ramón Moreno (Navarra, 56 anys), Amando López (Burgos, 53 anys), Joaquín López (Salvador, 71 anys), Elba (Salvador, 42 anys) i Celina Ramos (Salvador, 15 anys). Vuit noms, vuit vides, vuit cors que deixen de bategar al mateix instant en ser assassinats la nit del 15 al 16 de novembre de 1989, fa trenta anys, per soldats del batalló Atlacatl de l'exèrcit salvadorenc que van assaltar la residència dels jesuïtes de la Universitat Centreamericana de San Salvador (UCA).

«Aquests fets van ocórrer en un context d'ofensiva militar. El control, per tant, era de l'Estat Major de l'exèrcit i de personal de l'am-

baixada dels Estats Units», recorda l'escriptor i poeta Jorge Galán, que va escriure *Noviembre* (Tusquets, 2016), un treball d'investigació en què l'autor deixa parlar els protagonistes i els fets. Malgrat que en els primers moments de confusió, l'exèrcit va intentar endossar la massacre a l'altre contendent de la guerra, la guerrilla del Front Farabundo Martí per a l'Alliberament Nacional (FMLN), finalment l'escàndol es descobreix, tot i que l'autoria intel·lectual no ha quedat determinada encara.

«No se sap exactament qui va donar l'ordre», continua Galán. «S'intueix que era una cosa dels militars, perquè seria el més lògic en les condicions d'aquell moment. D'altra banda, el govern salvadorenc, presidit per Alfredo Cristiani [a qui va entrevistar Galán per al seu llibre], havia parlat amb Ellacuría per demanar-li que fes de pont entre govern i guerrilla perquè volien mantenir unes converses de pau. Els militars, probablement, devien idear el pla i no tant el govern, perquè si estava construint un pont per assolir aquesta comunicació no seria lògic que el dinamités.»

A desgrat dels militars que, segons Galán «s'estaven fent rics amb la guerra, sobretot l'Estat Major, i no volien que acabés», la comunitat internacional va reaccionar indignada davant l'assassinat dels jesuïtes (Ellacuría era molt conegut als Estats Units) i «se'ls va tirar a sobre, obligant-los a negociar la pau, a depurar l'exèrcit i altres coses». La pau, finalment i precipitada pels fets de l'UCA, arribaria l'any 1992, dotze anys després que s'iniciés una guerra civil que va posar fi a 75.000 vides. De nou, trobem un *poble crucificat*, concepte nuclear en la teologia d'Ellacuría.

Impunitat al llarg de la història salvadorenca

La justícia salvadorenca ha reobert aquest cas per dirimir qui van ser els autors intel·lectuals del crim: «Dubto molt que es pugui fer justícia. Fa uns anys un jutge de l'Audiència Nacional espanyola va fer una petició d'extradició al govern del Salvador i no es va concedir. No he vist una voluntat política real de voler solucionar les coses. L'únic militar, l'excoronel Inocente Montano, que hi ha empresonat a Espanya acusat d'aquest cas en particular, va ser extradit pels Estats Units, on estava pres per altres raons [frau migratori]. Però, cap dels que estaven al Salvador van ser enviats», es lamenta Galán. Si bé és cert que fa tres mesos va canviar el govern al Salvador, «res indica, de moment, que el nou govern de Nayib Bukele vulgui anar en aquesta direcció; caldrà esperar».

Els dubtes de Galán s'arrelen en la trista història de la impunitat al seu país: «Quan faig conferències a fora dono el matís històric perquè la gent compregui què és aquest país. Hi ha fets fonamentals com la massacre del 1932 i d'altres ocorregudes durant el segle XX i inicis del XXI, assassinats d'escriptors com Roque Dalton, sacerdots com Ellacuría o Romero, polítics, el poble en general... Són fets criminals en què mai no hi ha condemnats. Per tant, la conclusió és que el meu país està construït sobre la impunitat.» El darrer exemple d'això ha estat que recentment un magistrat va ser detingut per la policia quan abusava flagrantment d'una menor: «La Cort Suprema de justícia ha fa-

MARGA GARCÍA
«De tots ells vaig aprendre que no hi ha reculada en el compromís del servei als pobres»

«Els jesuïtes van arribar molt joves i es van nacionalitzar salvadorencs. Van estimar la seva gent i es van involucrar»

llat que no és un delictes, sinó una falta comuna que porta un càstig de 10 a 30 dies de treball social. On passa això al món? És descaradament increïble», s'exclama Galán.

El mateix Ellacuría, gran coneixedor de la realitat del país, ja n'havia diagnosticat l'arrel principal de tots els problemes: «Tota la regió centreamericana, tot i que en un grau diferent, ha viscut ancestralment i segueix vivint en una situació econòmica que no permet a la major part de la població satisfer les necessitats bàsiques. Aquí radica el principi bàsic de tots els problemes sense la solució dels quals els conflictes rebrotaran incessantment» (citat al Quadern CJ n. 191, *Les raons d'Ellacuría*, de José Sols Lucia).

Vides encarnades en el poble

El testimoni vital dels jesuïtes ha deixat empremta en moltes persones i deixebles. És el cas de la salvadorenca Marga García, que treballa a la Fundació Migra Studium del Servei Jesuïta a Migrants (SJM). Ella va estudiar Sociologia a

A la guitarra, Ignacio Martín-Baró, Nacho, «el gran psicòleg de l'Alliberament» (com el recorda Xavier Alegre) era rector a la comunitat de Jayaque.

l'UCA de San Salvador i va conèixer de prop els jesuïtes, especialment Segundo Montes, quan era estudiant, instructora i ajudant de recerca en el que en aquell moment era la llavor de l'Institut de Defensa dels Drets Humans de l'UCA: «Em sento una persona afortunada per haver conegut i compartit una part de la meua vida amb aquestes persones.»

De fet, Marga García ha donat

continuïtat a la tasca que va iniciar de la mà de Montes: la seva primera feina va ser una investigació sobre les persones desplaçades i refugiades per raons de guerra al Salvador i quan ha vingut a viure a Catalunya ha continuat col·laborant a l'SJM, coordinant l'equip de visitadors al Centre d'Internament d'Estrangers i, en aquesta darrera etapa, en l'acollida a persones nouvingudes i refugiades.

García evoca els àpats que feia cada dissabte a la residència dels jesuïtes, l'actual Casa dels Màrtirs, amb Montes i els seus amics i destaca que era una casa oberta amb un ambient comunitari de molta germanor. «De tots ells vaig aprendre que no hi ha reculada en el compromís del servei als pobres. La seva vida ens ho ha demostrat, mantenint-lo des del primer moment que van trepitjar el Salvador. Igualment, el rigor en la denúncia. En la meua maduresa, he anat consolidant que als llocs i a les persones no se'ls estima en l'abstracte sinó en el concret.»

Marga García destaca que els jesuïtes «van ser persones nouvingudes al Salvador, migrants que van arribar molt joves i es van nacionalitzar salvadorencs. Van estimar la seva gent, van aprendre a parlar com parlava la gent senzilla i es van involucrar».

La missió a la Universitat

L'escriptor Jorge Galán atribueix bona part dels problemes que té el Salvador a «un sistema educatiu terrible: el 90% de la població no té una experiència lectora real; un nen de 14 anys al Salvador no ha llegit mai cap llibre. Per tant, és una societat poc educada, que creix sense criteris i viure així és molt difícil. És com un pati on pots fer el que vulguis, d'aquí la impunitat. S'ha de construir des de baix, des de l'educació, i a partir d'aquí generar una societat diferent, però no hi ha voluntat».

Els jesuïtes assassinats van ser homes universitaris i va ser en aquest marc on van fer una feina ingent. Ellacuría, que havia estat deixeble de Xavier Zubiri i del P. Karl Rahner, va ser primer el director del Departament de Filosofia de l'UCA del Salvador (1969-1979) i després, fins a la seva mort, rector d'aques-

ta mateixa Universitat durant deu anys. «Actualment i malgrat que han passat 35 anys des que vaig estudiar-hi, ells continuen sent un referent pel que fa a un estil d'universitat, una manera de treballar, uns ideals fonamentats en l'acció. Van crear aquest sentiment de consciència universitària activa i positiva per treballar per les necessitats de les majories i ser llavor constructora d'una societat nova», sosté Marga García. L'exalumna de l'UCA expressa el desig que «aquest esperit continuï estant a la universitat. Si bé és cert que gairebé cap dels alumnes actuals els ha conegut, crec que aquesta llavor continua força viva».

El sentit del martiri

Quan la pàtina del temps desdibuixa alguns fets i el Salvador continua encallat en carències seculares, caldria preguntar-se si aquestes morts martirials han servit per alguna cosa. «El que van fer Ellacuría i Monsenyor Romero ha servit d'alguna cosa, ha mostrat un caràcter, un esperit diferent, són un gran exemple de vida; van lluitar per mirar de construir un país diferent. El problema és que el país diferent no es va construir mai; continuem sent el que som, el que érem o pitjors. No desmereixo la tasca que van fer, perquè és important, i per això vaig escriure el llibre, per explicar el que van fer Romero, Rutilio Grande, Ellacuría, Segundo Montes... Però per una altra banda, sento que les generacions posteriors no n'han pres el relleu, i aquí hi ha un buit enorme: les condicions de vida al Salvador són cada cop pitjors», observa Jorge Galán.

«Els continuen sent memòria d'un temps que malgrat la duresa no ha de ser oblidat, s'ha de reivindicar i perseverar seguint les seves petjades. El seu sacrifici ens serveix d'exemple per aconseguir unes aspiracions que són vàlides actualment arreu del món: una major justícia i el respecte pels drets humans, sobretot una major dignitat per les persones migrades», conclou Marga García.

«Mentre hi hagi martiri hi haurà credibilitat, mentre hi hagi martiri hi haurà esperança (...) Mentre hi hagi martiri hi haurà conversió, mentre hi hagi martiri hi haurà eficàcia» (Pere Casaldàliga).

JOAN ANDREU PARRA

Xavier Alegre, company dels jesuïtes assassinats a la Universitat Centreamericana (UCA) del Salvador

«Ellacuría va ser únic; van saber a qui mataven»

«Xavier, em sembla que han assassinat els teus companys de la UCA.» Quan el jesuïta Xavier Alegre Santamaría (Manresa, 1940) va rebre a Esplugues de Llobregat el 16 de novembre de 1989 la fatal notícia que li comunicaven per telèfon va quedar fulminat. Poc s'imaginava, deu dies abans, que seria el darrer cop que veuria amb vida el seu amic *Ellacu*, a qui havia saludat al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona en recollir el Premi Internacional Alfons Carles Comín.

Vostè va ser company dels jesuïtes assassinats al Salvador. En què li canvia la vida a partir d'aquell dia?

Em va impactar molt i vaig plorar. Que matessin els jesuïtes, que eren bona gent i que havien entregat la vida al país. Que matessin l'Elba i la Celina perquè no hi hagués testimonis. Era totalment inhumà i expressió d'una injustícia profunda al Salvador que portava a un patiment innecessari de les majories empobrides representades per tants salvadorencs que van morir durant la guerra, i ara per culpa de les *maras* (bandes juvenils) i la violència.

Quin va ser el context històric en què es van produir els assassinats?

L'any 1989 va ser especialment dur. Quan vaig arribar-hi a l'abril [Alegre col·labora amb l'UCA d'ençà que el 1985 es va crear la Facultat de Teologia i Ellacuría li va proposar ser professor], van llençar quatre bombes a l'UCA. El viceministre de Defensa va apuntar contra els jesuïtes a la televisió dient que érem el cervell de la guerrilla i que se'ns havia de matar. Per això, arribats en aquest punt, Ellacuría ens va dir: «Ens ha amenaçat; crec que és un bluf i ho fa per espantar-nos. Però

si creieu que ens hem d'amagar, ho fem.» Vam acordar no fer-ho. El novembre va ser més greu perquè l'exèrcit va anar a fer un control de la casa dels jesuïtes a l'UCA. Vam tornar a pensar que ens volien espantar, però ens vam equivocar: la nit del 15 al 16 de novembre els van matar.

De quina manera fa presents els seus amics en el dia a dia?

A la taula de treball tinc una esquila amb la seva fotografia que veig cada dia. Eren persones senzilles i normals que es feien estimar. Havíem compartit la vida, no només eren molt sensibles amb l'experiència de Jesús de Natza-ret, sinó que s'estimaven molt el seu poble, oprimits i que ho estava passant molt malament, i feien tot el possible per contribuir al seu benestar. Quan van morir era tan absurd i tan injust, que no només em va fer molta pena sinó que em va interpel·lar.

Ellacuría promovia la pau entre la guerrilla i el govern. Per què aquests assassinats?

Faltant Óscar Romero (assassinat l'any 1980), Ellacuría era l'única persona amb intel·ligència i ascendència sobre els dos bàndols. Ell deia que la guerra no tenia cap sentit perquè no la podia guanyar ningú. Hi va haver un moment que l'exèrcit rebia 2 milions de dòlars diaris dels Estats Units per fer la guerra en un país més petit que Catalunya. Per tant, els militars no volien perdre una font de finançament i d'enriquiment molt significativa; a més, perdre la guerra anava contra el seu orgull. L'exèrcit no tenia cap interès que la guerra acabés. Van pensar que si mataven Ellacuría no hi hauria cap mediador. Ara bé, no van preveure la commoció de l'opinió pública nord-americana (Ellacuría era molt conegut allà) i per això el

«Els assassinats van ser totalment inhumans i expressió d'una injustícia profunda»

«Havíem compartit la vida: eren molt sensibles amb l'experiència de Jesús de Natza-ret i s'estimaven molt el seu poble»

«A l'exèrcit van pensar que si mataven Ellacuría no hi hauria cap mediador, però no van preveure la commoció de l'opinió pública nord-americana»

El jesuïta Xavier Alegre destaca que són més els camperols que els estudiants, els qui fan memòria dels màrtirs.

govern dels Estats Units va obligar els militars del Salvador a negociar la pau amb la guerrilla.

Ellacuría havia sofert diversos atemptats i amenaces. Havia assumit la possibilitat de lliurar la vida?

Qualsevol jesuïta del Salvador podia morir en aquell moment. Hi havia amenaces i Ellacuría sortia molt a la televisió denunciant amb lucidesa. Montes va crear l'IDHUCA (Institut de Drets Humans de la UCA) que investigava i denunciava públicament les violacions dels drets humans. Martín-Baró va crear l'IUOP (Institut Universitari d'Opinió Pública) que feia enquestes i donava a conèixer l'opinió real de la gent. Tot això desagradava profundament el govern i l'exèrcit. Pensàvem ingènuament que seria molt gros que l'assassinessin. I ell es fiava del president del país, Cristiani. El president estava present a l'Escola

Militar quan el coronel Benavides va donar l'ordre que els matessin, per tant, és corresponsable del que va passar. Però no hi ha proves.

S'ha reobert el cas per investigar els autors intel·lectuals de la massacre. Confia que es podrà fer justícia?

És molt difícil, perquè els poders fàctics tenen els seus interessos. Els militars continuen tenint molt de poder, malgrat que el Tractat de Pau pretenia prendre'ls-el.

Vostè continua col·laborant amb l'UCA del Salvador on ensenya cada any durant un semestre. Es nota encara l'aportació d'Ellacuría a la universitat de la qual va ser rector?

Ellacuría ens deia que altres universitats podien ser millors en Arquitectura, en Enginyeria... però que cap universitat podia superar-nos en el coneixement de la situació del país i en aplicar la nostra ciència per tal que els estudiants contribuïssin al progrés del país. Ara bé, han passat els anys, la gent jove que hi ha avui a l'UCA, ni els ha conegut, i no hi trobo la radicalitat que hi havia. Ja no hi ha un home de la capacitat i categoria d'Ellacuría. Va ser únic; van saber a qui mataven. Va intentar canviar una universitat elitista, fundada i pagada pels rics, i aquests van deixar de donar-hi suport. En aquell moment, hi havia un col·lectiu de professors molt potents: Jon Sobrino, Segundo Montes, Martín-Baró, López, Moreno...

Ellacuría defensava «l'afirmació utòpica d'una Església com el cel nou d'una civilització de la pobresa». En la nostra societat occidental s'entén aquest plantejament seu?

No s'entén, però és més actual que mai. Ha quedat clar que aquest neocapitalisme globalitzat és absolutament inhumà, que provoca l'empobriment i fins i tot la marginació absoluta de les majories del nostre món i, per tant, no dona resposta als problemes seriosos que té aquest món. Ellacuría sostenia que s'ha de baixar de la creu els pobles crucificats. Ara bé, com traduir econòmicament aquesta *civilització de la pobresa*? Ell no volia dir que la pobresa és bona, sinó que hem de construir l'economia amb altres paràmetres; el valor principal no ha de ser el guany, sinó la solidaritat entre germans.